

RHETORICA ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

Klasik **rhetorica**da üç tür konuşma çeşidi olduğu kabul edilir.

1. **Genos symbouleutikon / Genus deliberativum** (Öğüt verme ya da aksini yapma amacıyla yapılan siyasal konuşma): Savaşa girilmesi, bir müttefikle yapılacak anlaşma gibi siyasal konular üzerinde olumlu ya da olumsuz görüş bildirilen söylevlerdir. Konuşmanın amacı birilerini bir şey yapmaya sevk etmek ya da karşıdaki kişilere bir görüşü kabul ettirmektir. Aristoteles'e göre bu tür konuşmalar hep yapılacak ya da yapılmayacak şeyleri belirttiğinden geleceğe yöneliktir.
2. **Genos dikanikon / Genus iudicale** (Mahkeme konuşması; suçlama ya da savunma yapma amacıyla yapılan konuşma): Mahkemelerde avukatların kullandığı bu konuşma türü, bir kişinin davranışını savunma ya da o kişiyi suçlamaya yönelik konuşmaları içerir. Yine Aristoteles'e göre mahkemeler hep geçmiş zamandaki suçları kapsadığından bu konuşma türü de geçmişe yönelik konuşma türüdür.
3. **Genos epideiktikon ya da panegyrikon / Genus demonstrativum** (Övgü ya da yergi içerikli gösteri veya tören konuşması): Süslü bir biçime sahip bu tür, genelde tören ya da gösteri gibi halka açık yerlerde yapılan ve ikna etmekten ziyade zevk verme amacı taşıyan konuşmalardır. Aristoteles övme veya yerme işinin halkın gözü önünde yapılmasından dolayı bu konuşma türünün zamanının şimdiki zaman olduğunu söylemiştir.

Bu konuşma çeşitlerinden ilk ikisi felsefenin, sonuncusu ise düz yazının konusudur. Bu konuşmalar beş bölümden oluşacak şekilde hazırlanır. Bu beş bölüm aynı zamanda klasik **rhetorica**'nın da temel kurallarıdır.

1. **Heuresis (inventio) (Buluş)**: Üzerinde konuşulacak davanın temel sorununu (**stasis [constitutio, status]**) ve bu sorunu kanıtlamak ya da çürütmek amacıyla uygun kanıtları düşünüp bulma aşamasıdır. Bu aşama ilk ve en önemli aşamadır çünkü konuşmacı bütün zekâ ve yeteneğini bu sorunu ve kanıtları bulma aşamasında kullanacaktır. Eğer konuşmacının kanıtları bulmada doğal bir yeteneği yoksa **inventio** yönteminin aşağıda değinilen düşünme ve akıl yürütme tekniklerine çok iyi hâkim olması lazımdır.
 - **Stokhasmos (Status coniecturae / Constitutio coniecturalis) (Varsayımsal aşama)**: Söz konusu olayın gerçekten olup olmadığının araştırıldığı bölümdür. Varsayımlar, akıl yürütmeler ve kanıtlar sonucunda olayın olup olmadığı ya da olması veya olmamasının hangi sonuçlara yol açabileceğine dair düşünceler öne sürülür.
 - **Horos (Status finitionis / Constitutio definitiva) (Tanımsal aşama)**: Bu aşamada olayın gerçekleştiği kabul edilir ancak sorun bu olayın nasıl tanımlanması gerektiğidir. Tanımlanamayan bir olay hakkında yargıda bulunmak olanaksızdır. Örneğin evden kutsal bir eşya çalındığında bu adi hırsızlık mıdır ya da kutsal bir şeye saygısızlık mıdır? Ya da kavga esnasında biri öldürüldüğünde bu cinayet midir nefsi müdafaa mıdır? Her iki durumda mahkemenin vereceği karar çok farklı olacağı için bu eylemi tanımlama aşaması çok önemlidir.
 - **Poiotes (Status qualitatis / Constitutio generalis) (Niteliksel aşama)**: Gerçekleşen olayın niteliğinin; yani değerinin tartışıldığı veya ahlaki açıdan değerlendirildiği, haklı çıkaracak

açıklama ve mazeretlerin sunulduğu aşamadır. Örneğin kişi birini öldürdüyse bunda haklı mıdır değil midir? Söz konusu eyleme dair “an honestum sit?” sorusunun cevaplandığı aşamadır.

- **Metalepsis (Status translationis ya da Constitutio translativa):** Mahkemenin yetki alanının sorgulandığı aşama. Örneğin, davanın görüldüğü mahkemenin bu suça bakmaya yetkin olmadığının iddia edilip başka bir mahkemenin bakması istenir. Cicero bu aşamayla pek ilgilenmemiştir. Ona göre bir dava üç temel soruyla incelenebilir: Sit ne? (Olay gerçekten olmuş mudur); quid sit? (Ne tür tanım içine sokulabilir); quale sit? (Olayın niteliği nedir).

Inventio aşamasında davanın temel sorununu belirledikten sonra sıra davanın kanıtlanmasına ya da çürütülmesine yarayacak kanıtları bulmaya gelir. Aristotelesçi gelenekle eldeki kanı oluşturan malzeme ikiye ayrılarak incelenir:

- ❖ **Pisteis entekhnoi (Yapay olmayan kanıtlar):** Konuşmacının çana sarf etmek zorunda kalmadan, hazır olarak bulduğu yasalar, tanıklar, belgeler gibi malzemelerden çıkarılan kanıtlardır.
- ❖ **Pisteis atekhnoi (Yapay kanıtlar):** Konuşmacının doğrudan elde etmeyip zekasını ve yeteneğini kullanarak bulduğu bu yapay kanıtlar kendi içerisinde 3’e ayrılır:
 - **Ethos:** Hatibin dinleyicileri, bizzat kendisinin karakteri, ahlakı üzerinden ikna etmesidir. Hatip kendisinin iyi karakterli, ahlaklı, güvenilir biri olduğunu ispatladığı takdirde dinleyenlerin istediği sonuca varmalarını sağlayabilir. Aristoteles’e göre **ethos** yalnızca hatibin ahlakı, karakteriyle sınırlı değildir, uzmanlığını ya da bilgisini de içerir. Çünkü ona göre, ahlaki nitelik yalnızca hatibin söyledikleriyle sınırlıdır, oysa bilgisi ya da uzmanlığı dinleyicinin konuşmacıya olan güvenini artırır. Aristoteles’e göre 3 tür ethos vardır: **phronesis**: beceri, sağduyu; **arete**: erdem ve **eunoia**: dinleyicilere karşı iyi niyet. Yani neticede olay biraz da dinleyicinin ahlakına bakar çünkü hatibin ahlakının iyi mi yoksa kötü mü olduğuna karar verecek olanlar dinleyicilerdir.
 - **Pathos:** Dinleyicileri belli bir ruh durumuna sürükleyip duygularını etkilemek suretiyle ikna etmeye denir. Konuşmacı dinleyicilerin ruh durumuna uygun bir konuşmayla onları istediği şekilde ikna edebilir. Bu tekniğin özü konuşmacının insan psikolojisini iyi bilmesinde, farklı ruh durumlarında farklı tepkiler verebileceğinin bilincinde olmasında yatar.
 - **Logos:** Aristoteles’e göre, (yapay kanıtlarla) ikna etmenin üçüncü türü olan **logos**, sözcüğün orijinal anlamıyla bağlantılı olarak, bizzat konuşmada kullanılan sözcüklerle gerçek veya görünürde bir kanıt oluşturma yöntemidir. Yani konuşmanın telaffuz, vücut dili, jestler gibi tamamlayıcı yönlerini değil, yalnızca seçilen sözcüklerle oluşturulan argümanları, konuşmanın yapısını, içeriğini kapsar. Bir bakıma konuşmanın kendisidir ve ikna etme amacıyla yapılan bir konuşma argüman sunmaya dayalı olduğundan bu yöntem mantıksal yolla kanıtlama veya mantıksal argümantasyon da denir. Mantıksal kanıtlama kendi içinde 2’ye ayrılır:
- ✓ **Enthymema: Rhetorica’ya özgü bir kıyastır (tasım) (Syllogism** sözcüğünün karşılığı olan kıyas ya da tasım tümünden geliş yöntemini kullanarak verilen iki (veya daha fazla) öncülden bir sonuca varma yöntemidir; yani klasik diyalektiktir. Örneğin; insanlar ölümlüdür [büyük öncül], Sokrates insandır [küçük öncül] dolayısıyla Sokrates ölümlüdür [sonuç] klasik bir kıyastır). Örnekte kullanılan klasik kıyasın öncülleri mutlak; yani ne insanların ölümlü

olmasından ne de Sokrates'in insan olduğundan şüphe edilemez. Aristoteles *Rhetorike* eserinde 4 türü olduğu kabul edilen **enthymema**'nın iki türüne yer vermiştir. Birincisi zikredilmeyen öncüle sahip kıyas; örneğin Sokrates ölümlüdür çünkü insandır. Klasik kıyastaki öncüller zikredilmemiş, kısaltılmıştır [bütün insanlar ölümlüdür öncülü dile getirilmemiştir]. Aristoteles'in bahsettiği ikinci türde **enthymema** ise öncüllerin mutlak değil büyük olasılıkla doğru olduğu kıyastır; örneğin “öksürüyor demek ki hasta” ya da “çocuğu var demek ki doğum yapmış”. Her iki örnekteki öncüllerin doğru olması muhtemeldir ama olmayabilir de. İnsan alerji nedeniyle de öksürebilir veya evlat edinerek de çocuk sahibi olabilir.

- ✓ **Paradeigma (Exemplum) ya da dedüksiyon (tümdengelim):** Tarih içinden olayları, kişileri örnek göstererek konuşmayı etkin kılma yöntemidir. Aslında **paradeigma**, içinde bulunduğu duruma benzer durumlar yaşamış eski, ağırlıklı olarak mitolojik karakterlerden örnek vermek ve onların davranışını bir model olarak sunmak anlamında yalnızca **rhetoricada** değil, Homeros'tan itibaren çeşitli edebi eserlerde de görülür. Ama **rhetoricada** bu durum bir kanıttır, tarihi ya da mitolojik kişiler ve onların davranışları hatip tarafından söz konusu edilen kişinin davranışlarını değerlendirmede bir kıstas, yargıda bulunabilmek için bir kanıt oluştururlar.

Logos, pathos ve **ethos** bazen dönüşümlü olarak da kullanılabilir, örneğin; mantıksal yolla kanıtlamada sunulan argümanları kendi lehine çevirmek ya da karşı argümanla cevap vermek zordur, dolayısıyla hatibin dinleyici önündeki inanılabilirliğini; **ethosunu** güçlendirmeye yardımcı olur, böylece, hatibi dinleyici gözünde güçlenen **ethosu** sunduğu argümanları da daha inandırıcı kılar.

Inventio kısmında üzerinde önemle durulması gereken bir başka konu **topoi / loci** konusudur. Gerek Yunanca **topoi** gerekse de Latince karşılığı olan **loci** sözcükleri “yerler” demektir ve bir konuyu kanıtlamak için söylenecek şeylerin toplandığı yer, savların kaynağı demektir. Yani konuya ilişkin argümanların elde edildiği yerleri, araçları ifade eder. Aristoteles için **topoi** hem konuşmada kullanılan savların malzemesi hem de o savların kendisidir. Aristoteles **toposları** ikiye ayırır: herhangi bir konuşma türüne (mahkeme, gösteri, forum) özgü olan özel **toposlar (idioti topoi)** veya her konuşma türüne uygun olarak kullanılan genel **toposlar (koinoi topoi)**. Sonradan **loci communes** (genel kanıtlamalar) diye Latinceleştirilen **toposlar** konuşmacının ihtiyaç duyduğunda kullanmak üzere aklında tuttuğu kanıtlar, gözlemler ya da genel tanımlar anlamında kullanılmıştır.

2. **Taksis (dispositio) (Düzenleme):** **Inventio** aşamasında bulunan kanıtların etkileyici bir sonuç elde edecek şekilde bir araya getirildiği aşamadır. Söylevin içyapısını oluşturan bu aşama sonuç açısından çok önemlidir. *Rhetorica ad Herennium*'da 6 tane olarak kabul edilen bu aşamanın kısımları aşağıdaki gibidir:

- **Exordium (prooimion) (Giriş):** Konuşmaya etkili bir başlangıç yaparak dinleyicinin dikkatinin çekildiği aşama.

- **Narratio (prothesis) (Anlatı):** Üzerinde konuşulacak konuya ilişkin bütün olguları ortaya koyarak olayı en iyi şekilde anlatma aşaması.
- **Divisio (propositio ya da partitio) (Bölümleme):** Konuyu bölümlere ayırma aşaması. Dava konusunda her iki tarafın üzerinde anlaşıldığı ya da anlaşamadığı noktaların belirtilir.
- **Confirmatio ya da probatio (pistis) (Kanıtlama):** Davayı destekleyecek türdeki savların kanıtlanma aşaması.
- **Confutatio ya da reprehensio (Çürütme):** Dava konusuna ilişkin ileri sürülen karşı savların çürütüldüğü aşama.
- **Conclusio, peroratio (epilogos) (Sonuç):** Dava konusunda o ana dek ileri sürülen savları ve kanıtlama aşamasında değinilen noktaların en önemlilerinin özetlenmesi ve dinleyicinin ruhunda olumlu duygular uyandırmaya çalışarak onları etkileme aşaması.

3. **Lexis, hermenei ya da phrasis (elocutio) (konuşma biçemi).** Çağdaş kullanımda konuşma eylemi olarak bilinen **elocutio**, Klasik Yunan ve Roma dünyasında konuşma biçemi anlamında kullanılmıştır. **Rhetoricada** 3 geleneksel biçim kabul edilmiştir:

- **Genus Humile, Tenue ya da Extenuatum:** Yalın, süssüz biçim
- **Genus Medium, Modicum, Mediocre ya da Temperatum:** Ara / orta biçim
- **Genus Grande ya da Grave:** Çok süslü biçim

Cicero ve Quintilianus bu üç biçimin her birinin konuşmacının bir işlevine denk düştüğünü belirtmiştir. Süssüz biçim öğretmek veya bilgilendirmek için (**causa docendi**); orta biçim harekete geçirmek veya canlandırmak için (**causa movendi**); çok süslü biçim ise büyülemek ve mest etmek için (**causa delectandi**) kullanılırdı.

Bu biçim şekilleri dışında Theophrastos 4 adet biçim özelliği belirlemiştir: Yalınlık; açıklık; uygunluk; süslülük. *Rhetorica ad Herennium*'da ise özelliklerine göre biçimler 3'e ayrılmıştır.

❖ **Elegantia:** İncelik ya da zerafet

❖ **Latinitas:** İyi ve düzgün bir Latince

❖ **explanatio:** Açıklık, berraklık

❖ **Compositio:** Gürültülü ses çıkaran sözcüklerden ve aşırı derecede kullanılan söz sanatlarından (**figurae**) kaçınma.

❖ **Dignitas:** Yerinde ve çeşitli söz sanatları kullanarak süsleme.

Biçimde etkili olan diğer unsurlardan biri de konuşmaya renk katan söz sanatlarıdır ve 2 tane oldukları kabul edilir:

- **Sözcükteki değişmeceler (mecazlar) (legeos):** Sözcüklerin sıradan anlamları dışında kullanılmaları sağlanır (metafor / eğretileme gibi).

- **Cümlenin anlamındaki değişmeceler (dianoia):** Sözcüklerin gerçek anlamlarını koruyarak belirgin bir düzen içine sokar (alegori, imleme, kinaye gibi)

4. **Mneme (memoria) (bellek):** Klasik **rhethorica** kitaplarının en az üzerinde durduğu konudur. Nedeni de bellek konusunun **rhethorica** kuramı içerisinde görülmemesidir. Eski Yunan eğitiminde ezber önemli bir nokta olduktan sonra özellikle Sofistler bu konu üzerinde durmuştur. Roma'da da bir **oratorun** belleği sürekli alıştırmaya ve uygulamalarla geliştirilmeye çalışılmıştır.
5. **Hypokrisis (pronuntiatio) (Söyleyiş - Telaffuz):** Birçok **orator** tarafından **rhethoricanın** en önemli bölümü olarak görülen söyleyiş bölümü konuşmanın kaderini belirlediği için önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Quintilianus'un konuşma biçimi içerisinde gördüğü bu bölüm sesler ve jestler olarak iki kısma ayrılır: Sesler sesin uygun bir tarzda alçalıp yükselmesi (ses kontrolü), vurgulama, duraklama ve yeniden konuşmaya başlamayı içerir. Jestler el hareketi, bedenin uygun şekilde hareket etmesi, göz ve yüz ifadeleri (mimikler) gibi ifade biçimlerini içerir ve söyleyiş tarzının etkin olup olmamasını sağlamak açısından oldukça önemlidirler.